

BASMELE FANTASTICE DIN MOLDOVA, ÎNTR-O EDIȚIE ȘTIINȚIFICĂ MODEL

Ion CUCEU*

Abstract

The present study is part of a sequence of approaches, old and recent, meant to highlight the cultural and historical value of the researches undertaken within The Folklore Archive of Moldavia and Bukovina, which made possible the syntheses published by The Publishing House of “Alexandru Ioan Cuza” University within the “Ethnos” Collection, coordinated by Professor Ion H. Ciubotaru, the one who, half a century ago, founded this institution and initiated the largest project for the systemic and systematic research of the traditional culture, before *The Ethnographic Atlas of Romania*. In their research of the fantastic fairytales of Moldavia, Ion H. Ciubotaru and Silvia Ciubotaru use the monographic perspective not only for the texts of the folkloric variants from the developed corpus, but also for the folk narrators, their relation with the narrating environment, their role in this complex phenomenon of narrating, regarded by the book’s authors as “a living fire, maintained, over time, by both performers and passionate listeners”, marked by “the traditional style, unitary for the Romanian space narrators”, but “still expressive and vigorous”. The author of this article appreciates and confirms the significant share of tales and narrating in the historical Moldavia, underlines the massiveness of materials from this ethno-cultural space in *The Corpus of Answers to the Questionnaires of Ion Mușlea*, stating how important the introductory study of the two authors from Iași is in listing all previous contributions to the knowledge of fantastic tales, including for studying the unpublished variants of The Romanian Academy’s Folklore Archive and of the other two archives in Bucharest and Chișinău. This synthesis on one of the most important categories of oral literature is a true model for the scientific turning to account of a documentary corpus from folklore archives. The exemplary transcriptions, the rigorous classifications made using the Antti Aarne-Stith Thompson international catalogue, the thematic index of a rarely-met philological accuracy are scientific performances to be followed by the researchers of the other national archives of folklore from Bucharest, Cluj-Napoca, Chișinău and Timișoara.

Keywords: fantastic fairytales, the phenomenon of narrating, narrators, collections of tales, classifying narratives.

Cuvinte-cheie: basme fantastice, fenomenul povestitului, povestitorii, colecții de basme, tipologizarea narațiunilor.

* Institutul Arhiva de Folclor a Academiei Române, Cluj-Napoca – România.

Colecția Ethnos a Editurii Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași a publicat, în 2018, monumentală lucrare *Basmele fantastice din Moldova*, o contribuție științifică fundamentală la cunoașterea acestei categorii a literaturii orale, dar și a povestitului viu contemporan din Moldova istorică, prezentate într-o sinteză monografică de cei mai cunoscuți și mai devotați specialiști ieșeni de la Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei, Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru.

Autorii evocă începuturile programului investigator, legându-le nostalgic de „vremurile entuziaste de după decembrie 1989, când se puneau la cale proiecte dintre cele mai îndrăznețe”, când „Filiala Iași a Academiei Române semnase un protocol de colaborare cu Academia din Chișinău, agreat până la nivel guvernamental. În baza acestui act, etnologii de pe cele două maluri ale Prutului s-au întâlnit, în repetate rânduri, pentru a perfecta o temă de larg interes științific, intitulată *Tezaurul etnofolcloric al Moldovei*”. În cadrul aceluși admirabil proiect de corpus și tipologie a culturii tradiționale, autorilor acestei monografii a povestitului și poveștilor fantastice din Moldova le-ar fi revenit, pe lângă alte sarcini, între care și cea de coordonator general al lucrărilor, asumată de profesorul Ion H. Ciubotaru, proza populară, abordată complex, atât pe baza „documentelor existente în arhive, biblioteci sau muzee, dar și pe rezultatele propriilor cercetări de teren, menite să surprindă situația la zi. Perspectiva contemporană asupra fenomenului urmărit nu putea lipsi” (p. 5).

În Cuvânt înainte, autorii lucrării deplâng cu îndreptățire renunțarea la acest proiect, după ce coordonatorul acestuia evocase cu multă tragere de inimă câteva întâlniri mirabile cu povestitori din Moldova de dincolo de Prut și „pierderea” unor înregistrări făcute în colaborare cu colegii din Chișinău.

Am răspuns și eu, cu sincer și profund entuziasm, apelului făcut de profesorul Ion H. Ciubotaru, mai ales că, între 1986-1989, coordonasem o temă de cercetare: *Proza populară în fondurile documentare ale Arhivei de Folclor din Cluj*, în cadrul căreia excerptasem și materialele folclorice din manuscrisele aflate în fondul Ion Mușlea (1930-1948), provenite din toate vechile județe ale Moldovei istorice și Bucovinei¹. Ba, mai mult, Maria Cuceu alcătuisese, în acei primi ani de libertate, un amănunțit *Indice tematic al materialelor din*

¹ Din echipa de cercetare au mai făcut parte: dr. Virgiliu Florea, Ileana Mureșeanu și Maria Cuceu.

Basarabia și Bucovina de Nord, care rămăseseră neindexate în fișele *Indicelui cumulativ* alcătuit de Ion Mușlea, mai ales pentru faptul că, după 1944-1945, manuscrisele însele au fost scoase din cutiile în care se păstrau și adăpostite aparte, într-un fel de „fond secret”.

Cercetători etnologi din Republica Moldova, unii doctoranzi ai profesorului Dumitru Pop, au sprijinit eforturile noastre documentare și au beneficiat de instrumentele de arhivă întocmite atunci, atât de *Corpusul de arhivă al prozei populare românești*, cât mai cu seamă de *Indicele tematic și tipologic* menționat din fișierele sistematice Arhiva de Folclor a Academiei Române (AFAR), Cluj. Excerptelor de texte în proză din Fondul de manuscrise Ion Mușlea, dactilografiate și păstrate în mape, în ordinea numerelor de inventar, dublate de cele pe specii ale prozei populare, li se puteau oricând adăuga textele în proză din fondurile curente, în mare măsură transcrise după înregistrările sonore din Fonoteca AFAR. Dar, din păcate, singura categorie folclorică pe care am putut-o cerceta aprofundat, și ale cărei materiale urmează a fi publicate, a fost *Basmul românesc despre animale*. O copie după textele de legende, povestiri superstițioase și memorate i-am încredințat regretatului Mihai Canciovici, care pregătea o ediție completată a lucrării elaborate de Tony Brill², iar snoavele n-au fost excerptate de cel căruia i-a revenit această sarcină.

Studiul introductiv al lucrării colegilor ieșeni se constituie, în cele 150 de pagini mari, într-o veritabilă sinteză asupra poveștilor și povestitului în Moldova istorică, de la care vor trebui să pornească, de acum înainte, toate contribuțiile de valorificare a patrimoniului narativ românesc din acest spațiu etnocultural și care ar fi prefațat excelent secțiunea respectivă din lucrarea preconizată după 1989, de sub îndrumarea celui ce pusese, cu două decenii înainte, temelia Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei, Ion H. Ciubotaru.

Studiul debutează cu un capitol intitulat *Retrospectivă bibliografică*. De la cronicari la ultimele apariții editoriale (p. 9-78). Aceasta se prefigurează a fi o istorie exemplară a atestărilor fenomenului povestitului, o amănunțită inventariere de date despre circulația tipurilor de

² Între timp, însă, valoroasa tipologie a cercetătoarei a fost publicată: Tony Brill, *Tipologia legendei populare românești*, vol. I. *Legenda etiologică*. Prefață de Sabina Ispas. Ediție îngrijită și studiu introductiv de I. Oprișan. București, Editura Saeculum I.O., 2005, 655 p., și vol. II. *Legenda mitologică. Legenda religioasă. Legenda istorică*. Ediție îngrijită și prefață de I. Oprișan, București, Editura Saeculum I.O., 2006, 575 p.

basmlor fantastic și un lexicon al basmiilor moldovene, începând cu subcapitolul „Mărturia cronicarilor” ce adună datele etnologice asupra vieții spirituale, reflectând „întâmplări pe care basmele le vor transfigura în felul lor propriu” (p. 9), întâmplări petrecute cu adevărat și pomenite în cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin și marelui povestitor Ion Neculce, devenite „după un timp, eresuri”, ca în cele ce prefătează *Letopisețul Țării Moldovei*, cu *O samă de cuvinte*.

În opera lui Dimitrie Cantemir sau în urmele de circulație a basmului fantastic din cărțile populare, cei doi autori identifică mărturiile directe sau indirecte ale povestitului viu și ale prezenței unor tipuri clasificabile de narațiuni fabuloase. Apoi prezintă, într-o expunere succintă, izbânda cărturărească a anonimului moldovean, care a notat, la 28 martie 1797, *Istoria unui voinic înțelept și învățat...* ce se înscrie tipului Aarne-Thompson 851, având stilistic „toate datele unei povestiri orale” (p. 14) și comentează, cu vădită autoritate, „o variantă, reproducă după un manuscris, editată de Constantin Ciuchindel, a basmului despre fluietul fermecat” (AT 403 + AT 780)³.

Evaluările și judecățile critice ale autorilor studiului monografic intră în istoria colecțiilor propriu-zise, după 1852, cu cea târziu publicată a lui Ludwig Adolf Staufe, restituită, în 2010, de doamnele Helga Stein și Viorica Nișcov⁴. Demersul se înscrie într-o istorie firească a interesului științific, tot mai stăruitor, al intelectualității moldave, mai devreme organizate decât cele din provinciile intracarpătice și sudice românești, interes pe care Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru îl expun pe larg, cu prezentări riguroase în privința noutății și validității contribuțiilor fiecărei colecții: Ion al lui Gheorghe Sbiera, din 1855-1859, publicată abia în 1886, Simion Florea Marian, începută în anii de gimnaziu și extinsă pe durata întregii sale activități folcloristice, remarcată de cei doi exegeți din perspectiva funcționalității rituale a spunerii poveștilor și a atenției acordate de marele etnograf formulelor fixe introductive, mediane și finale (p. 19-21).

Dar paginile următoare ating cote maxime de reușite evaluatoare, când se referă, atotcuprinzător, la cele două „personalități de marcă ale

³ Cf. *Folclor vechi românesc*. Ediție îngrijită, prefată, note și bibliografie de C. Ciuchindel, București, Editura Minerva, 1990, p. 222-223.

⁴ *Basme populare din Bucovina*. O colecție inedită. Transcrierea textelor în limba germană și Introducere de Helga Stein. Traducerea din limba germană, Cuvânt introductiv și note de Viorica Nișcov, București, Editura Saeculum I.O., 2010.

literaturii române, Mihai Eminescu și Ion Creangă” și la „un impact covârșitor asupra percepției basmului fantastic românesc și, mai cu seamă, a celui moldovenesc” (p. 21), beneficiind, în cazul lui Eminescu, de contribuțiile documentare ale eminescologilor D. Murărașu și Perpessicius, iar în cazul lui Creangă în special de vechea lucrare a lui Ovidiu Bârlea, *Poveștile lui Creangă*⁵. Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru aduc cele mai noi și mai solide puncte de vedere în înțelegerea și valorizarea superioară a părților de literatură populară din opera eminesciană și în privința stabilirii rolului și locului celor șapte basme fantastice din opera literară a lui Ion Creangă.

Evocările sunt aici de o profunzime și claritate intuitivă deosebite, amintind pagini inspirate din *Estetica basmului* a lui George Călinescu⁶ prin forța expresivă a frazelor: „Ion Creangă nu a trebuit să facă munca chinuitoare a unui culegător din afara mediului folcloric, scriind cuvânt cu cuvânt cele auzite de la altcineva, pentru că el însuși se număra printre cei mai talentați povestitori moldoveni. Instruirea a pornit din cea mai fragedă copilărie, când nopți întregi asculta de pe cuptor povești spuse de mama sa, de lelea Catinca, de moș Vasile și de moș Ion” (p. 25). Disocierile de ordin expresiv stilistic în raport cu narațiunile unor „culegători” ca Miron Pompiliu, Ioan Slavici, Ion Pop Reteganul, Petre Ispirescu, care, de cele mai multe ori, „literaturizează” în manieră orală, gratifică pe Ion Creangă drept cel care „cizelează modic exprimarea orală” moldovenească, trăind-o din perspectiva povestitului viu, fără artificii și poticneli. Ca atare, „nici unul dintre culegătorii moldoveni de basme, ce i-au urmat timp de circa un secol, nu au ajuns la nivelul său de apropiere de stilul povestitorilor de la țară. Deși au încercat în mod mărturisit să-l imite, nici Tudor Pamfile, nici Artur Gorovei, Petru Gh. Savin, Dumitru Furtună sau Alexandru Vasiliu nu vor reuși acea fuzionare cu spiritul autentic folcloric realizată de Ion Creangă” (p. 26).

Din relativ recent restituitul corpus de narațiuni al profesorului Grigore Crețu⁷, adunate și notate de seminariștii din Huși și din Roman, apoi de elevi ai Liceului „Matei Basarab” din București, autorii studiului s-au oprit, desigur, doar la cele 11 texte

⁵ București, Editura pentru Literatură, 1967.

⁶ București, Editura pentru Literatură, 1965.

⁷ Grigore Crețu, *Basme populare românești*. Ediție îngrijită de Iordan Datcu și Ion Stănciulescu. Prefață de Iordan Datcu. București, Editura Saeculum I.O., 2010.

moldovenești, riguros tipologizate și contextualizate istoric, prin referințe directe la elevii culegători și, concomitent, la povestitorii ale căror narațiuni fuseseră conștiincios atribuite fiecărui „participant” la ancheta indirectă instituită de profesorul Grigore Crețu, în perioada 1877-1899, prin detalii de „biologie” a faptului de cultură consemnat: „Dintre culegători, se distinge Ion Gr. Perieteanu, elev în clasa a IV-a la Liceul Matei Basarab, care a avut drept informatori pe Ion Chirilă, din Humulești – Neamț, de 26 de ani, și pe Costache Zalomir, din Bacău, de 35 de ani” (p. 27). Era, în colecția Grigore Crețu, un hotărâtor pas înainte sub aspectul deontologiei domeniului în raport cu colecționari de basme anteriori mai cunoscuți, precum profesorul și ierarhul greco-catolic blăjean Ioan Micu Moldovan sau folcloristul Ion Pop Reteganul, care n-au cerut colaboratorilor atât de multe detalii, sau față de scandaloasa „anonimizare” aplicată textelor lirico-epice din *Doine și strigături din Ardeal*, la 1885⁸, care în manuscrisul Moldovănuț aveau numele culegătorilor și localizările exacte⁹.

În același spirit reconstitutiv și evaluator, autorii studiului subliniau o altă performanță a unui culegător seminarist, Ion Ionescu, din Huși, *cu Basmul lui Vasilică-Fiu-de-Domn și cu Ileana Cosânzeana*, cules în 1878, basm „bine încheat, atât ca subiect, cât și ca realizare artistică” (p. 27).

Din colecția George Pitiș, restituită se pare doar parțial de Ion Mușlea în 1968¹⁰, autorii acestei retrospective bibliografice se referă la câteva texte ce „contribuie la cunoașterea repertoriului sud-moldovenesc”, pentru relevarea „motivelor neștiute până la acea dată”, tipologizând basmele *Vlad și Trei lămâi* (AT 408), comparate cu alte variante, din colecții mai cunoscute, cum precedează, de altfel, în același spirit științific, și cu narațiunile fabuloase din cele două fonduri folclorice manuscrise: B. P. Hasdeu și Nicolae Densușianu, care au avut norocul să fie editate de Ionel Oprișan¹¹ și

⁸ Date la iveală de dr. Jan Urban Jarnik și Andrei Bârseanu, București, Edițiunea Academiei Române, 1885.

⁹ Cf. și Ioan Micu Moldovan, *Folclor din Transilvania* (1863-1878), I și II. Ediție critică, postfață, note, indici și glosar de Ion Cuceu și Maria Cuceu. Introducere de Ovidiu Bârlea, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, respectiv 2015.

¹⁰ Ion Mușlea, *George Pitiș, folclorist și etnograf*, București, Editura pentru Literatură, 1968.

¹¹ B. P. Hasdeu, *Omul de flori. Basme și legende populare românești*. Ediție critică, prefață, note, comentarii, variante și indici de I. Oprișan, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1997.

de Lia Stoica Vasilescu¹², ocupându-se exclusiv de texte narative moldovenești, de respondenții moldoveni ai celor două mari anchete indirecte de la finele veacului al XIX-lea. Dar dincolo de încadrările tipologice AT și de minuțioase comentarii de istorie etnologică și folcloristică, atenția celor doi exegeți este reținută și de copleșitoarele contribuții de mitologie și ritologie românești, relevate în exemplarele instrumente de lucru date de Mușlea-Bârlea, în 1970¹³, și de Adrian Fochi, în 1976¹⁴: *Căpcăunii, Zânele, Zmeii, Lumea de Apoi, Ielele, Măiestrele, Milostivele, Rusaliile, Sânzienele* etc.

Reluând istoria consemnărilor privind basmele fantastice din aria etnoculturală a Moldovei istorice și Bucovinei, Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru analizează, cu aceeași tendință de cuprindere exhaustivă a documentării, contribuții semnificative ale unui întreg șir de folcloriști din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și primele din cel următor: frații Stavri, Mihail Canianu, colaboratorii revistei „Șezătoarea” a lui Artur Gorovei, Lazăr Șăineanu, Nicolae Bogdan, Elena Sevastos, Alexandru Vasiliu, Elena Niculiță-Voronca, Alexandru Florini, folcloriștii grupați în jurul revistei de folclor „Ion Creangă”, de la Bârlad, cu redactorul ei harnic Tudor Pamfile, Petru Gh. Savin, Dumitru Furtună, Leca Morariu, Nicolae Iorga, Mira Cedru, valorizându-le textele narative mai însemnate și catalogându-le riguros în sistemul tipologic internațional. Ei acordă atenția meritată subcapitolului „Littérature épique” scris de Ion C. Cazan în sinteza lui Henri H. Stahl, *Nerej. Un village d'une région archaïque*¹⁵, după care prezintă colecțiile basarabene datorate lui Simion

¹² Idem, *Literatură populară. Basme populare românești*. Ediție îngrijită de Lia Stoica Vasilescu. Prefață de Ovidiu Bârlea, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 2000. Excerptele fuseseră făcute de Ion Mușlea, dar Ovidiu Bârlea n-a avut grijă să le restituie AFAR, cum s-a întâmplat și cu textele versificate copiate de Ion Mușlea din manuscrisele B. P. Hasdeu.

¹³ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1970. Cu o ediție a II-a, revăzută și întregită de Ioan I. Mușlea. Cuvânt înainte de Ion Talos, București, Editura Academiei Române, 2010.

¹⁴ Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu, București, Editura Minerva, 1976. Precedată de corpusul de texte: Nicolae Densușianu, *Vechi cântece și tradiții populare românești*. Texte poetice din răspunsurile la Chestionarul istoric (1893-1897). Text ales și stabilit, studiu introductiv, note, variante, indici și glosar de I. Oprișan, București, Editura Minerva, 1975.

¹⁵ Bucarest, Institut de Sciences Sociales de Roumanie, 1939.

Teodorescu Kirileanu¹⁶, V. Moisescu¹⁷, Petre V. Ștefănuță¹⁸, Tatiana Gălușcă-Cârșmariu¹⁹ și Boris Malski²⁰.

Cum era și firesc, demersurile restitutive ale autorilor acestei mici monografii asupra basmelor fantastice și povestitorilor moldoveni ale acestora se adâncesc în cazul ultimelor subcapitole dedicate cercetărilor profesionalizate, anume materialelor din *Antologia de proză populară epică* a lui Ovidiu Bârlea²¹, din volumele de *Povești fantastice*²², *Folclor din Câmpia Sorociei*²³ și *Făt-Frumos și Soarele. Povești populare din Basarabia*²⁴, adunate și editate de Grigore Botezatu și colaboratorii săi, textelor de basm fantastic din volumul publicat în 1980 de Ion Diaconu²⁵, textelor din colecțiile Mihai Alexandru Canciovici²⁶ și a lui Ion Oprișan²⁷ și din colecția în două volume realizată la Chișinău²⁸.

Dincolo de procedeele analitice din capitolele anterioare, dar cu o atenție și mai concentrată pe povestitorii identificați și pe gradul de fidelitate arhaică a temelor narrative, pe încadrările tipologice și înlănțuirea episoadelor epice, în aceste pagini „importantă rămâne și

¹⁶ *Povești basarabene*, București, Editura „Cultura Națională”, 1922. Ediția a II-a, 1942.

¹⁷ *Povești din Basarabia*. Culese de ~. Chișinău, 1922.

¹⁸ După volumele restitutive. *Datini și creații populare*. Text ales și stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Grigore Botezatu, Chișinău, Editura Știința, 2008.

¹⁹ *Folclor basarabean adunat din județele Soroca, Bălți, Orhei*, cu ajutorul elevelor-străjere de la Liceul „Domnița Ileana”, Bălți, Editura Națională „Cartea Noastră”, 1938.

²⁰ Boris Malski, *Viața moldovenilor de la Nistru* (Studiu sociologic al unui sat nistrean Olăneștii). Cu o prefață de d-l Prof. D. Gusti, Cetatea Albă, Tip. de pe lângă Prefectura județului Cetatea Albă – Ținutul Nistru, 1939.

²¹ Vol. I-III, București, Editura pentru Literatură, 1966.

²² Chișinău, 1976. E vorba, probabil, de cele 33 de texte de basme publicate cu caractere chirilice în 1976 de folcloristul din Chișinău, cu tipologizări după versiunea din 1929 a catalogului lui Antti Aarne, dar și după catalogul Schullerus.

²³ Chișinău, Editura Știința, 1989.

²⁴ Cu un cuvânt înainte de Iordan Datcu, București, Editura Minerva, 1995.

²⁵ *Cântărești și povestitori populari*. Câteva criterii asupra monografiei folclorice, București, Editura Minerva, 1980.

²⁶ *Povestitul în Vrancea*, Focșani, Editura Neuron, 1995.

²⁷ *Basme fantastice românești*, I-XII, București, Editura Vestala, 2002-2018.

²⁸ *Folclor românesc de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului* (Texte inedite), Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie. Alcătuitori: Nicolae Băieșu, Ana Graur, Andrei Hâncu. Col. red.: Nicolae Băieșu, Mariana Cocieru, Ana Graur, vol. I, Chișinău, Tipografia „Elan Poligraf”, 2007, vol. II, Chișinău, Tipografia Centrală, 2009.

reliefarea diferenței dintre narațiunile spuse într-un ritm lent, cu pauze, pentru a fi notate, și cele istorisite nestingherit la microfon. În primul caz, se observă schematismul poveștilor, lipsa unor secvențe, faptul că, după părerea lui Bârlea, sunt «lipsite de fluidul artistic, de vioiciunea și exuberanța caracteristice narațiunii orale în gura povestitorilor talentați». Nu este vorba de o pledoarie *pro domo*. Într-adevăr, vechile culegeri de basme n-au putut surprinde decât în mică măsură farmecul stilului narativ autentic” (p. 64).

Altfel spus, analizele din această ultimă parte de retrospectivă bibliografică (p. 63-78) urmăresc asiduu reliefarea personalității povestitorilor populari prin prisma caleidoscopică a artei îmbinării episoadelor, a stăpânirii stilului narativ-autentic, a ritmului narării orale, a expresivității, a folosirii adecvate a formulelor fixe versificate, a puterii de reliefare a substanței mitico-magice originare a unor elemente narrative, a ponderii și ponderării dialogurilor, a sobrietății sau exuberanței expositive. Sunt pagini scrise în adevărată și sinceră trăire empatică și simpatetică a creativității dovedite de povestitorii moldoveni, pentru care cei doi autori oferă modele dintr-un virtual dicționar al basmuitorilor din rândul cărora s-au putut ridica geniile lui Mihai Eminescu, pentru basmul românesc cult, și al lui Ion Creangă, pentru cel de substanță adânc populară. Portretele de povestitori pe care le schițează Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru de-a lungul întregii Retrospective bibliografice, debutând programatic cu formule epicizante, au acest dar excepțional de a scoate la lumină masa difuză de creativitate țărănească anonimă, descoperită de colecțiile clasice de basme, dar mai ales de datele de „biologie folclorică”, de după impunerea metodelor moderne de înregistrări sonore, începute destul de târziu la noi.

Cel dintâi colecționar moldovean de basme care a dat atenție povestitorilor, scoțându-i din anonim, învățătorul din Tătărușii Iașului, Alexandru Vasiliu, este și primul care aducea observații minuțioase asupra fenomenului povestitului. Șirul de portrete succinte de povestitori valoroși de la care a auzit acest dascăl de țară basmele din manuscrisul primar „pierdut” în timpul Primului Război Mondial: Toader Mihai Buchilă, Gheorghe Alexa Bârleanu, Pavăl Bârtea, Toader a lui Vasile Ipate, Grigore a lui Ion Aniței și Gheorghe Nistoraș a Nuțului, ar fi putut constitui exemplul fericit de scoatere din umbra „anonimatului” a creativității și artei povestitorilor, dacă acea primă versiune a colecției ar fi fost publicată, în 1914, în seria „Din vieța poporului român”, coordonată de Ion Bianu.

În marele corpus folcloric al Elenei Niculiță-Voronca²⁹, autorilor cercetării le atrage atenția „numărul femeilor colportoare și povestitoare (...) foarte ridicat, egalându-l aproape pe cel al bărbaților”. În notă apare o precizare importantă: „Numărul subiecților chestionați de autoare pentru capitolul de basme fantastice depășește cifra 80”. „Într-o variantă a motivului AT 465, intitulată *Cutia cea verde*, povestită de Dumitru Ciocălău din Botoșani, elementele fantastice sunt vizualizate într-o manieră ce le face plauzibile”, „Sevastița Dumitriu, din același oraș, istorisește o variantă a motivului, numită *Slutul*”, Ilie Struț din Mihalcea, Vasile Tanasiuc din Clocucica, Anița Darie, Sanda Buftea și Glicheria Constantiniuc, din Stănești (Ceremuș), și multe alte nume de povestitori sunt evocate în legătură cu variate tipuri AT, din atât de criticata mare colecție de la 1903, pe care o reeditare științifică ar fi putut-o reabilita în fața nedreptelor judecăți ale lui Ovid Densusianu.

În măsura în care a fost posibil, și în colecțiile „clasice” de basme de după 1900, autorii studiului au scos în evidență numele povestitorilor, fie prin formulare direct evaluatoare: „Cel mai valoros povestitor”, fie indirect: „Principalii informatori aparțin familiei sale [Tudor Pamfile]: frații Leon, Nicolae, Vasile, și sora sa Ioana”, „o variantă valoroasă a tipului narativ AT 303, povestea *Busuioc și Siminoc*, o notează folcloristul de la mama sa, în anul 1896”, „basm aflat de la Leon Pamfile”, „culeasă de la moșul Ion Bujor Ochinciuc din Pătrăuți-Suceava”, „de la dascălul cernăuțean Roman Uriciuc”, „Cele unsprezece narațiuni cuprinse aici”³⁰ au drept unică povestitoare pe Ioana Obreja, ieșeancă, aflată la studii în Franța”, „Povestea *Michiduță*, spusă de Gheorghe Leanca”, „*Povestea Oftului*, spusă de același Vasile Huțanu, din satul Pârliți, ținutul Bălți”, „De la Alexei Caraman, folcloristul a notat...”, „Dintre informatori, se remarcă...”

Mai mult decât atât, empatizând și mai puternic cu povestitorii propriu-zisi înregistrați pe banda magnetică, în a doua parte a retrospectivei bibliografice, Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru se raportează stăruitor la basmele povestite de Gh. Zlotar, prezent în analiză cu douăsprezece texte din *Antologia* lui Ovidiu Bârlea, apoi la o variantă a tipului AT 934, înregistrată de Bârlea de la Emilian Fieraru, din localitatea Floreni, comuna Dorna Cândrenilor, sau la varianta tipului AT 1920, povestită aceluiași cercetător de Gheorghe Spânu.

²⁹ *Datinile și credințele poporului român*, adunate și așezate în ordine mitologică de Elena Niculiță-Voronca, Cernăuți, Tipografia Isidor Wiegler, 1903, 1295 p.

³⁰ *Contes roumains*, transposés en français par N. Iorga, Paris, Gamber, 1923, 135 p.

Din colecțiile publicate după transcrieri de pe înregistrări sonore la Chișinău, autorii acestei cărți se opresc la povestitorii ce se disting prin performanțe narative: Constantin Daraban, din Bilicenii Vechi, și Constantin Crețu, din Ursari – Călărași, dar și la alți câțiva. Tot astfel procedează față de basmele lui Ion Diaconu, unde textele n-au fost transcrise de pe bandă magnetică, față de Mihai Canciovici și în cazul masivului corpus Ion Oprișan, al povestitorilor de la est de Nistru, de Bug și din nordul Caucazului. Din cel de-al doilea volum al acestei antologii editate la Chișinău³¹, Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru au avut în atenție un număr de 16 texte de basme fantastice înregistrate de veteranul folcloriștilor basarabeni, Grigore Botezatu, și de colaboratorii săi, evocând povestitori din localități aflate în stânga Nistrului: Coșnița și Goian – Dubăsari, Moldovanovca, Crasnodar și Ofatinț – Râbnița, Moldovanscoe – Crâmsc, de unde au remarcat, „prin stilul natural și expresiv”, pe povestitoarea Maria Uglea (Pescaru), din Ofatinți, cu cel mai amplu repertoriu de basme fantastice, din care s-au mulțumit să evidențieze trei texte, tipologizându-le: *Povestea Șarpelui* (AT 425), *Ionel Prostuțu și Cal Galbăn de sub Soare* (AT 530) și *Danaș Făt-Frumos* (AT 590). Subliniindu-i povestitoarei arta măiestrită a arhitecturii narative și aplecarea afectiv-selectivă spre motivele și episoadele mitice, folosirea cu talent a dialogurilor, semne certe ale dăinuirii povestitului ca fenomen folcloric viu, autorii o califică în virtutea bagajului de basme știute și performate: „Repertoriul ei este, de altfel, cel mai amplu. Localitatea de unde provine povestitoarea mai putea fi considerată, în anul 1987, când au fost culese basmele, o vatră vie a acestui fenomen cultural” (p. 76). Altor doi povestitori, deosebit de talentați, Iacob Busuioc, din același sat cu Maria Uglea, și lui Alexei Filimon, din satul Moldovanscoe – Crâmsc, le sunt semnalate succint poveștile: *Ion Săracu și Fata Dracilor* (AT 313) și, respectiv, *Veriga de sub limbă* (AT 560).

De reținut rămâne concluzia pe care cercetătorii ieșeni o trag, la finele capitolului; merită să o reținem integral pentru concizia și profunzimea ei: „La capătul acestui excurs privind culegerile de basme fantastice din Moldova, putem conchide că ne aflăm în fața unui foc viu, întreținut de-a lungul timpului, atât de performeri, cât și de ascultători pasionați. Stilul tradițional, unitar cu cel al povestitorilor din tot spațiul românesc, se dovedește încă expresiv și viguros. În trama miraculosului

³¹ Cf. *Folclor românesc de la est...*, 2009.

se împletesc elemente arhaice, valori ale unor culturi străvechi. Dar ce contează, în primul rând, este puterea regeneratoare a basmului în ce privește legătura dintre generații, neamuri, etnii, umanismul său învingând ostilitățile. Ca și eroul de basm, ascultătorul se vrea admis într-o lume a dorințelor împlinite, în care voința omului nu cunoaște piedici și mărginiri” (p. 77-78).

În fața unor asemenea concluzii se impune o constatare mai de zile mari: atât Petru Caraman, cât și Ovidiu Bârlea, mentorii și spiritele oblăduitoare ale celor doi etnologi ieșeni, s-ar fi putut mândri cu lucrarea discipolilor excepționali și total devotați domeniului de cercetare pe care-l ilustrează.

Într-o logică structurantă perfectă, capitolul Povestitori, prilejuri de băsmuit, repertoriu (p. 78-108) vine să solidifice această aplecare spre straturile adânci ale performării narațiunilor orale propriu-zise, prin care „se asigură fidelitatea temelor arhaice istorisite, stabilitatea și continuitatea lor, prin însușirea textelor de către generațiile mai tinere” (p. 78). Unui preambul teoretic și polemic îi urmează o succesiune de 62 de portrete dense de povestitori, intitulată simplu: „Subiecți chestionați”. Acestea sunt rânduite alfabetic, iar majoritatea au fost însoțite de fotografii, în total în număr de 40, probabil cei cercetați de Ion H. Ciubotaru, pasionatul de fotografie etnografică și însetatul de perfecțiune metodologică, asemenea lui Constantin Brăiloiu. Avem aici fișele biografice ale povestitorilor prezenți în corpusul de texte narrative, așa cum au fost și cele din *Antologia* Bârlea, din 1966, desigur acolo fără ilustrația fotografică exemplară din lucrarea la care ne referim³².

Ordinea „de farmacie” și perfecta sistematizare, în cele mari și în cele de amănunt, din Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei (AFMB), despre care am scris cu entuziasm și voi mai scrie, se reflectă exact și pregnant în această înșiruire de portrete de interlocutori din Moldova, unde obișnuitele „fișe de informatori” din cartoteca instituției dau seamă de o muncă enormă a celor ce au întreprins ancheta directă de cercetare, cea mai vastă și mai de durată din istoria etnologiei românești contemporane. Fondul documentar de basme fantastice – ni se spune – „s-a constituit pe parcursul a peste patru decenii”, desigur alături de cele dedicate altor categorii ale literaturii orale din Moldova,

³² V., comparativ, și cele 50 de fișe biografice de povestitori din *Antologia de proză populară epică*, III. *Lista alfabetică a povestitorilor* antologați, 50 la număr, la p. 333-360.

prin efort colectiv sisific, organizat și condus cu mână de fier de fondatorul AFMB, profesorul universitar dr. Ion H. Ciubotaru, secondat de doamna Silvia Ciubotaru, și urmat de celelalte două cercetătoare, regretata Lucia Berdan și Lucia Cireș, dar și de colaboratorii externi Viorel Bârleanu, Florin Bucescu, etnomuzicologi, și de etnoliteratul Mircea Fotea, prezent doar cu două texte. Amplitudinea și exactitatea biografiilor de povestitori, întocmite pe baza fișelor de subiecți, probabil că reflectă oarecum și durata anchetelor directe pe rețeaua de cercetare stabilită, dar și întinderea sau subțirimea repertoriilor acestor băsmuitori prezenți în Fonoteca AFMB.

Cei 62 de subiecți chestionați și înregistrați cu texte de basme fantastice sunt, aproape fără excepții, din stirpea povestitorilor cu adevărat înzestrați „care nu amestecă repertoriul învățat din bătrâni cu cel însușit din cărți, deoarece memoria lor funcționează, în primul rând, pe cale orală și afectivă. Celor ce îndrăgesc narațiunile folclorice, un povestitor vârstnic, cu discursul viguros și sugestiv, le este mult mai aproape de suflet decât slova amorfă pe care ar trebui să o parcurgă în singurătate” (p. 107). Numele unora dintre ei îl vor întâlni cititorii colecției ieșene și în viitoare sinteze dedicate altor categorii literar-orale: basme animaliere, basme nuvelistice, legende sau snoave, dar și altora, versificate. E vorba de o atitudine și de o concepție științifică realiste și deschise, moderne, opuse acelei zadarnice căutări romantice a „bătrânului caracteristic al satului, binecunoscut de toată lumea, suflet rezumativ mai iscusit, mai ager, mai născocitor și mai plastic” decât toți – cum îl caracterizează Ion Diaconu – pe care, de altfel, cercetătorii ieșeni declară, ironic, că „nu am reușit să-l întâlnim” (p. 108).

Două subcapitole ale studiului au fost considerate de neocolit în procesul de descriere și interpretare a fenomenului viu cercetat: Ocaziile de povestit și Repertoriul de basme. În primul dintre acestea (p. 108-113), cei doi autori ai cărții prezintă cu amănunțime datele etnografice privind „împrejurările în care se spuneau poveștile în mediile folclorice din Moldova”, în concordanță și cu cele „expuse în secțiunea rezervată subiecților chestionați”, valorizându-se „toate informațiile existente pe această temă, colectate atât pe calea explorărilor de prospecțiune, cât și în cadrul cercetărilor directe”.

Sunt luate în considerare, rând pe rând, ocaziile de povestit specifice „nucleului restrâns, format din universul domestic”, apoi acestuia „i s-au adăugat treptat, în cercuri concentrice, alte ambianțe de transmitere a narațiunilor”, favorizate de munci colective, cu „mai mulți participanți”, sau „pi pajâști, uni sî duceau cu vitili la păscut”, „pi

drumuri la popasuri, cîm mergeau cale lungă”, „în zîlili di sîrbătoari, cîm sî strîngeu multi fîmei la o casî, sî şadî di vorbî”, pentru fiecare situație sau mediu de povestit indicîndu-se, precis, localitățile și județele în care au fost atestate. Sunt evocate apoi *clăcile* și *șezătorile*, ca manifestări folclorice deosebit de complexe și pentru povestit, cum reiese și din datele etnografice sistematizate în *Corpusul răspunsurilor la chestionarele Ion Mușlea*³³. În special la clăcile „di tors” sau „di dijghiocat popușoi”, „di scarmanat lînî și la vedri, la nunți”, urmînd povestitul la moară, la petrecerile prilejuite de hramuri, apoi între păstori, la stîni, între muncitorii forestieri, „sara cîm sî strîngeu la cabană”, între participanții la activități agricole sezoniere și în multe alte contexte de viață socială. Evocarea artei acestor povestitori era o imperioasă necesitate deontologică – spun autorii cărții, întrucît ei sunt oameni „pe care i-am avut în fața ochilor, (...) i-am ascultat înainte de a fi uitați de contemporanii lor și de a se retrage în marea masă a creatorilor anonimi și într-un spațiu atemporal, ei ne-au transmis mai mult decît o simplă reconstituire a unor tipare structurale și elemente de cod epic” (p. 112-113). Avem, în cele din urmă, în ultimele două pagini ale subcapitolului un elogiu profund adus povestitorilor, care se opune magistral „preocupărilor false” ținînd de necesitatea metodologică și deontologică a „anonimizării subiecților”, ce nu mai dau liniște unor cercetători de ultime generații.

Și subcapitolul consacrat Repertoriului (p. 113-119), de o densitate de idei cu totul specială, se remarcă printr-o forță de sintetizare întîlnită doar în lucrările lui Ovidiu Bârlea³⁴, cu raportări complementare la „arta povestitorilor populari”, la diferențele sensibile între povestitori și povestitoare, la modalitățile în care aceștia se sprijină pe „procedee tipice” selectînd „secvențe, metafore, denumiri toponimice stranii, credințe din alte vremi”, dezvăluindu-ne procesul complex și îndelungat de *devenire* istorică și culturală a basmelor fantastice, care a făcut posibilă metamorfozarea narațiunilor mitice inițiale „într-o creație de literatură fantastică” (p. 115).

³³ Volumul II. *Moldova și Bucovina*. Chestionarele II, IV și VII și Șezătoarea. Ediție critică de documente etnologice inedite, introducere, note și indici de Ion Cuceu, Maria Cuceu, Cosmina Timoc-Mocanu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017, p. 680-719.

³⁴ V. în special studiul introductiv la *Antologia* citată, dar și capitole din *Poveștile lui Creangă*, din *Mică enciclopedie a poveștilor* (București, Editura și Enciclopedică, 1976) sau din *Folclorul românesc*, I-II (București, Editura Minerva, 1981, 1983).

O idee interesantă apare în frazele de început ale subcapitolului, pe care am acceptat-o după momente de chibzuință și cu gândul la materialele din *Corpusul răspunsurilor la chestionarele lui Ion Mușlea*: „Ceea ce confirmă culegerea de față – mărturisesc cei doi autori – este faptul că, în ultimul secol, spațiul moldovenesc a fost leagănul acestui fenomen viu și viguros, pe care l-a reprezentat povestitul basmelor propriu-zise. Acesta a fost susținut, pe de o parte, de performeri talentați, pentru care povestitul era o plăcută îndeletnicire, iar modelarea după sufletul lor a narațiunilor aflate din bătrâni sau de la cei de-o vârstă cu ei constituia o înfrumusețare a propriei existențe” (p. 113). Autorii argumentează evocând cazurile a doi povestitori: Gheorghe Zlotar, din Fundu Moldovei, al cărui repertoriu număra peste 30 de basme și care avea un stil epic inconfundabil, și povestitoarea basarabeancă cercetată de Ion Oprișan. De la Evdochia Șargu, cercetătorul bucureștean a înregistrat peste 40 de texte epice.

Din toate materialele editate până acum în *Corpusul răspunsurilor la chestionarele lui Ion Mușlea*, într-adevăr, în Moldova predomină textele narative.

Cel mai important și mai extins capitol al acestui studiu este Universul narațiunilor propriu-zise (p. 119-160), alcătuit după un model de edificare internă original, ce debutează printr-o sintetizare a rolului, structurii și funcțiilor pe care le au, în basmele fantastice, elementele stabile, numite de autori „Formule ordonatoare”, în esență „urmărind integrarea ascultătorilor într-un timp fantastic îndepărtat, unde se pot petrece tot felul de minuni și orice fapte extraordinare”.

Cele cu caracter introductiv, amplu și îngrijit documentate în narațiunile cuprinse în *Corpusul de texte*, sunt, în majoritatea lor, de o excepțională stabilitate și atribuite, destul de consecvent, tot artei povestitorilor orali, ale căror portrete se întregesc, în acest fel, cu noi și noi elemente. Astfel, „în basmul *Vis Frumos*, Anghel Iacob din Dulcești – Neamț amplifică formula inițială, introducând acrobațiile puricelui”, iar alt povestitor, Alexandru Căliman, adaugă „încă o acțiune imposibilă”, pe câtă vreme Andrei Adam „stilizează în incipit exprimări specifice motivului «întrecerea în minciuni»”, iar Toader Ichim lărgeste „tiparul descrierii unor acrobații de necrezut” în formula introductivă moștenită etc.

Despre formulele mediane, autorii afirmă „că sunt mai numeroase și mai diverse decât cele finale”, având roluri menite să pună în relief fazele acțiunii și să delimiteze episoadele narative, asigurând

eroului angrenarea în fluxul expunerii epice, o ritmicitate caracteristică istorisirii fabuloase.

Subcapitolul următor, Imaginarul fantastic și substratul mitologic (p. 125-144), aduce cititorilor avizați, dar și unui public mai larg, considerații de sinteză teoretică întemeiate pe lecturi etnologice, mitologice și din sfera istoriei și morfologiei religiilor, ce dovedesc lecturi și meditații îndelungate și o familiarizare a autorilor cu operele unor savanți străini și români precum: N. A. Kun, James George Frazer, Alexandre H. Krappe, Gilbert Durand, Claude Lévi-Strauss, Mircea Eliade, Constantin Noica, Petru Caraman. Demersul cognitiv e aprofundat de glosele revelatorii din paginile consacrate raporturilor de substanță „Între real și miraculos” (p. 144-152) în universul tematic al basmelor fantastice, pagini aplecate asupra unor aspecte de interpretare a artei povestitorilor orali moldoveni, ce-i apropie, în unele privințe, pe Ion H. Ciubotaru și pe Silvia Ciubotaru, de performanțele lui Tudor Vianu din *Arta prozatorilor români*.

Sunt abordate, la cel mai înalt nivel interpretativ, problemele complexe privind veridicitatea, „adevărul și posibilul universului fantastic evocat”, jocul măiestrit între „ireal, extraordinar și plăsmuit” în planul fantasticului din basmele propriu-zise, între supranatural și absurd, rolul și funcționalitatea „sarcinilor de pierzanie”, „alinieră miraculosului la nivelul experienței de zi cu zi a povestitorului și implicit a ascultătorilor lui” (p. 146), amestecul dintre elementele de „toponimie fantastică tabuate” cu cele de toponimie locală, urmele greu de explicat ale unor relice rituale preistorice precum cele dezlegate de Petru Caraman în privința tatuajelor, sau credințelor și practicilor mitico-magice solare, motivelor epice străvechi (biciul și fluierul fermecat, plantele miraculoase ce învie morții, verigheta de izbândă).

Cunoașterea aprofundată a ritologiei și mitologiei spațiului etnocultural al Moldovei istorice și Bucovinei, neegalată de alți cercetători, le-a oferit autorilor acestor dense și admirabile pagini de basmologie românească privilegiul unor considerații de sinteză în privința relațiilor de substrat mentalitar și comportamental între riturile și ritualurile de trecere și universul tematic al basmului fantastic moldovenesc, pe care ei le dezvoltă mai mult în subcapitolele Aspecte etice (p. 152-155) și Elemente ale limbajului artistic (p. 155-160), de aceeași consecvență altitudine interpretativă și maiestruozitate interpretativ-analitică.

Corpusul de texte realizat de Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru este un adevărat model de valorificare științifică a acestei specii a literaturii populare din AFMB. De la exemplaritatea transcrierilor de pe benzile de magnetofon din AFMB, la riguroasele încadrări tipologice în catalogul internațional Antti Aarne-Stith Thompson, adăugate fiecărui titlu în parte de basm, la corecturile care n-au lăsat nici o scăpare de culegere digitală, cele 112 basme respectă cu sfințenie „pronunția fiecăruia dintre subiecții chestionați”, însoțite fiind de casetele finale referitoare la localitățile de proveniență, la informator și vârsta acestuia/acesteia, numărul de inventar din Fonoteca AFMB, culegătorul și anul culegerii.

Fiecare variantă de basm fantastic a fost „pusă în pagină” cu o atentă preocupare față de ritmicitatea și fluxul narării vii, cu cea mai severă grijă în expunerea dialogurilor dintre eroii poveștilor, încât variantele culese digital dau formă definitivă textelor, dublând astfel înregistrarea electronică fonotecată, care rămâne probă de autentificare, cum numai în marile noastre arhive-institut pot fi găsite, ele dovedindu-și astfel supremația în cercetările etnologice și antropologice actuale.

Gruparea textelor din Corpus este bazată pe ordinea tipologică a Catalogului Aarne-Thompson, începând cu tipul de basm 301, din care sunt rediate opt variante; 301 B, cu două variante, AT 301 + AT552, cu o variantă; AT 302, cu trei variante; tipul combinat AT 302 + AT 560 + AT 318, cu o variantă; AT 303, cu o variantă; AT 303 + AT 300, cu o variantă; AT 306 + AT307, cu o variantă; AT 307, cu o variantă; AT 307 + AT 449, cu o variantă; AT 311 + AT 956 B, cu o variantă ș.a.m.d. până la textul de basm ultim, *Pintea Viteazu*, AT 1920 H + AT 302, de la p. 694-697.

Un indice tematic de o rigoare, amănunțime și acuratețe filologice egale cu ale celui alcătuit, cu mai mult de un veac în urmă, mai precis în 1895, de Ion-Aurel Candrea la lucrarea lui Lazăr Șăineanu³⁵, ținând loc, totodată, și de glosar dialectal și de indice de personaje, desfășurat la p. 699-708, încheie ediția critică a basmelor fantastice din Moldova, dincolo de care stau, în așteptare, celelalte specii ale prozei populare din inestimabilele fonduri documentare ale AFMB.

³⁵ Lazăr Șăineanu, *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și a tuturor popoarelor romanice*. Studiu comparativ de ~, București, Carol Göbl, 1895, XIV + 1114 p.

Remarcând insistența neobișnuită a autorilor studiului propriu-zis asupra povestitului și povestitorilor în Moldova istorică și Bucovina, a radiografierii de aproape a datelor etnografice acumulate în ancheta directă, ce a durat atât de mult pentru cei șapte cercetători, în sutele de localități din care s-a răspuns la cele 14 întrebări privind proza populară din *Chestionarul folcloric și etnografic general* al lui Ion H. Ciubotaru³⁶, în raport cu atât de vasta problematică din cele 1200 întrebări, rezultatul acestui nou efort de valorificare mi se pare cu totul excepțional.

Ediția aceasta ar putea fi luată exemplu de urmat și pentru valorificarea basmelor fantastice din celelalte patru arhive naționale de folclor, de la București, Chișinău, Cluj-Napoca și Timișoara.

³⁶ Iași, Academia Română – Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor, 1970, 256 p.